

Un manuscris regăsit al epistolarului lui Nicolae Mavrocordat

Unul dintre motivele pentru care cercetarea privitoare la fanarioți și la epoca lor n-a înaintat mai repede, pentru care există, de altfel, atât de puține biografii (în general, nesatisfăcătoare) și pentru care știm mai mult despre instituții decât despre oamenii care le-au creat este lipsa unor ediții de corespondență. Totuși, scrisorile sunt, în acel veac al XVIII-lea, principalul mijloc de comunicare culturală, literară, științifică și socială. În mediul fanariot, genul epistolar a fost cultivat cu asiduitate, ca exercițiu retoric, de imitație a modelelor antice. De aceea au fost copiate adesea culegeri de corespondență a căror destinație privată era mai puțin interesantă, în ochii contemporanilor, decât desăvârșirea formei, stăpânirea unei limbi grecești alese, de o puritate arhaizantă.

O parte prețioasă, și totuși insuficientă, din acest material a fost editată de N. Iorga în cele trei tomuri care formează al XIV-lea volum din colecția Humuzaki. Acum câțiva ani, când au apărut amintirile lui Al. Lapedatu, s-a putut înțelege în sfârșit de ce între partea a II-a, publicată în 1917, și a III-a, de abia în 1936, au trecut aproape două decenii, deși lucrul la fiecare dintre volumele dintâi nu-i luase editorului decât, cum o spune singur, câte trei ani – într-o perioadă în care datorită omului politic rivalizau cu cele ale istoricului. Deci 759 documente în primul caz și încă 515 în al doilea, piesele inedite fiind copiate, la comanda și pe banii Academiei Române, din biblioteca Metohului Sfântului Mormânt de la Constantinopol, de către eruditul grec Manuil Ghedeon (1851-1943). În prefața volumului I, în 1915, N. Iorga explică: „Vreo sută de copii ale d-ului Ghedeon s-au pierdut, din nenorocire, la tipografie, deși ele fusese(ră) transmise în cele mai bune condiții: ele cuprindeau acte de la 1700 înainte” și face făgăduiala că „într-o viitoare călătorie la Constantinopol le vom copia și adăugi”, ceea ce, după cum se știe, nu s-a mai realizat niciodată. Lapedatu povestește și el incidentul de care N. Iorga l-a făcut responsabil și „a fost așa de supărat, că nu mi-a vorbit câteva săptămâni”. Întâmplarea n-a putut avea loc „la 1911 sau 1912”, ci în 1914, în momentul alegerii lui Xenopol ca membru al Academiei de Științe Morale și Politice. Era vorba de documentele care aveau să intre în volumul al III-lea, multă vreme după reluarea relațiilor dintre cei doi savanți. Din relatarea lui Lapedatu aflăm că, „după vreo 20 de ani, întâlnindu-ne la Academie sau la Parlament, mi-a spus: «Știi că s-a găsit manuscrisul răătăcit la Sococ»¹. Între timp, la materialul transcris de Ghedeon s-au adăugat originalele din bogata arhivă a lui Nicolae-Vodă Mavrogheni, cumpărată de Statul român de la Atena și oferită Institutului sud-est european din București.

În 1936, N. Iorga făcea următoarea precizare: „Pentru o altă publicație rezerv scrisorile, de caracter mai mult retoric, de la domni și dascăli din țările noastre, a căror copie fotografică mi-a comunicat-o d. Marcu Beza sau cari sunt cuprinse în așa de bogatul Epistolarium, cu părți și din secolul al XVI-lea, pe care mi l-a dăruit d. Remus Caracaș”². Nici această intenție n-a mai ajuns la îndeplinire și, după moartea lui N. Iorga (1940), manuscrisul, la rândul său, a dispărut. Biblioteca Academiei a preluat, în 1953-1954, toate manuscrisele din biblioteca Institutului de istorie universală³, o dată cu cea mai mare parte a corespondenței Iorga, dar „Epistolarul” a rămas în casa de la Vălenii-de-Munte, păstrat în familia istoricului. Pe această cale a ajuns în posesia mea, care sunt astfel în măsură de a da pentru prima oară descrierea sa și câteva lămuriri despre proveniența sa.

Remus Caracaș (1878-1965) fusese unul dintre cei dintâi elevi ai lui N. Iorga, în perioada 1897-1902; a fost apoi paleograf-copist la Arhivele Statului, funcționar la Biblioteca Academiei, coautor împreună cu I. Bianu al **Catalogului manuscriselor românești** (vol. II, 1913) și profesor în învățământul secundar⁴. A lăsat însemnări, datele 1952, pentru un volum intitulat **N. Iorga așa cum l-am cunoscut**. Cu aceeași minuțioasă atenție cu care a adnotat chiar biletele în stil telegrafic primite de la fostul său profesor între 1907 și 1927, ulterior depuse la Biblioteca Academiei și recent editate⁵, R. Caracaș se referă la numeroase episoade ale unor relații constant cordiale (a fost și deputat de Argeș în 1931, ca partizan al guvernului Iorga).

Cu privire la manuscrisul care ne interesează, merită reproduse informațiile consemnate de Caracaș separat, pe o foaie volantă, într-o „Notiță scrisă la 18 Oct. 1935, în Calea Văcărești 111, la Școală, unde am și mssul”. Valoarea lor nu se limitează la cazul acesta singur, el reprezentând un exemplu deosebit de sugestiv pentru formidabila risipă de material istoric care, în condiții dezonorante, a restrâns definitiv posibilitățile noastre de cercetare.

„Manuscris grec din sec. XVIII (jumătatea lui) oferit mie de C. Naumescu, contabil, pe la 5-6 Oct. 1935. Mssul a fost găsit la socrul său *Cristea Iosif*, negustor de zaharicale, care având o proprietate în Str. Rovine 17 (fost 19), stradă în dosul Morgii, între Spl. Unirii și Str. Căuzași, la care a făcut niște adăugiri, în podul casei vechi s-a găsit acest mss. și altele, cari au fost duse toate la băcănia d-lui Cristea, spre a fi vândute la kgr. băieților cari vând bomboane, semințe de dovleac etc. Acolo zărintu-l dl. Naumescu pe acesta, voluminos, gros, legat, l-a cerut socrului său, care i l-a dat imediat, iar el mi l-a adus și mi l-a și dat mie. Întrebându-l asupra posibilității provenienței mssului, mi-a declarat în urma celor ce a mai descusut și el pe socrul său și pe soacră-sa, că mssul acesta ar fi aparținut acum 19-20 ani (prin 1915) unui chiriaș al lor bătrân, un grec, cărturar de felul lui – toată ziua se zice că citea și scria – care avea pașaport turcesc, a fost internat de ai noștri în 1916, în Ialomița, unde a și murit. Avea doi fii, doi băieți. De unul nu se știe nimic. De celălalt dl. Cristea și cu soția lui știu că era în serviciul firmei *Saparis* (sau *Zapparis*) din Str. *Gabroveni* (București), că, fiind un om isteț în ale comerțului, a fost trimis de firmă în Turcia, prin 1916/17 și că ar fi trăind și acum și s-ar fi aflând la *Kirk-Klisse* (Kirkilisse, cum i se spunea în comunicatele războiului balcanic din 1912), lângă

Adrianopol. Bătrânul ar fi avut mai multe msse de acestea, între cari și o evanghelie creștină, scrisă însă cu litere turcești (sau arabe), așa spune d-na Cristea⁶. Unele msse au fost vândute la kgr. în băcănia d-lui I. Cristea, mai zilele trecute, când au fost aduse din casa – podul casei – din Rovine 17.

R. Caracaș, Prof. Șc. Comercială“

Manuscrisul astfel recuperat a fost examinat și de N. Iorga, dovadă însemnările sale pe un plic care poartă ștampila poștală din mai 1936, trimis de Căminul cultural „M. Eminescu“ din comuna Lăsău-Grind „d-lui Profesor universitar Nicolae Iorga“ (adresa „Boana Parte n. 6“), precum și pe dosul unei fișe de lucru, cu următorul conținut: „Pentru cultul la Nicomedia al șarpelui Glykon, Paul Allard, *La persécution de Dioclétien*, I, p. 13“. Nota se regăsește în **Istoria Românilor**, vol. I, 2, *Sigiliul Romei*⁶, fiind deci un indiciu care datează elaborarea acestui text. E vorba de identificarea unor autori sau destinatari ai scrisorilor cuprinse în manuscris.

Neavând aici loc pentru o expunere mai amănunțită, va fi de ajuns să spunem că volumul este un miscelaneu scris pe hârtie de mai multe mâini, legat în piele, pe alocuri ros de carii, având dimensiunile de 20 x 15 cm și având 765 ff. (lipsă f. 4, foi albe 286-291, 295-299, 351-355, 362-363, 403, 419 r., 449-451, 507, 522-523, 527-530, 544-547, 573-574, 576, 608, 610, 632, 663, 675-679). Ici și colo apar ornamente și câte un chenar cu cemeală roșie (ff. 20, 300, 364, 404, 420, 428) sau, mai adesea, inițiale împodobite cu cemeală neagră (ff. 152 v., 153 r.-v., 154 v., 155 r.-v., 156 r.-v. etc.) Pe copertile interioare și pe pagina de gardă sunt încercări de condei, printre care semnătura grecească „Alexandros Petridis Byzantios“ și câteva cuvinte în limba franceză: „Monsieu... que vous ai vendu alors“.

După scris, se confirmă în general datarea stabilită de Remus Caracaș, paleograf încercat, dar ultimele cca 200 ff. se pot atribui celei de a doua jumătăți a secolului XVIII. De altfel, chiar data unor scrisori o dovedește: 1759, *ianuarie 29* (f. 607 v.), 1793 (f. 662 v.) iar f. 575, lăsată inițial albă, are un text datat *13 august 1800*, o scrisoare din „Petrupolis“ (PP = Petersburg) a „arhiepiscopului Evghenios“ (deci Vulgaris).

Conținutul manuscrisului este următorul:

- ff. 5-18 Manual epistolar (Charakteres epistolon diaforos);
- ff. 20-123 scrisorile lui Maximos Margounios, episcopul Cytherei (*Epistolai ek ton tou Maximou Margouniou episkopou Kytheron*), text, ca în ms. gr. 182 al Academiei⁷;
- ff. 124-230 scrisorile lui Al. Mavrocordat (*Alexandrou Maurokordatou tou ex aporretou*), 150 de piese;
- ff. 231-291, scrisori ale lui N. Mavrocordat (*Nikolaou Voevoda Maurokordatou*), 71 de piese, cf. ms. gr. 217 de la Academie, unde sunt 98 scrisori⁸;
- ff. 292-294, scrisori ale lui Iacov de Argos (*Tou sophotatou didaskalou kyriou kyr Iakovou tou Argaiou*);
- ff. 300-350, scrisori ale lui Anastasios Gordios ieromonahul, 142 piese, dintre care către Ștefan-Vodă Cantacuzino (f. 318 r.) și către Nicolae-Vodă Mavrocordat (f. 319 v.-320 r., 347 v.-348 v., 349 v.-350 r.);
- ff. 356-361, diverse scrisori către prelați și dascăli;

- ff. 364-387 v., scrisori ale lui Sevastos Kymenites, 25 piese, dintre care către Șerban Cantacuzino (f. 372 r.-374 v.) și către Răducanu Cantacuzino (f. 386 v.-387 v.);
- ff. 388-402, scrisori ale lui Mitrofan Gregoras, 25 piese, dintre care 12 către un arhon Panaioti „arhigraphos“, deci grămatic la curtea lui Nicolae Mavrocordat⁹, una către Constantin Brâncoveanu (f. 391 v.-392 v.) și una către Ștefan Cantacuzino (ff. 398 v.-399 r.);
- ff. 404-418, diverse scrisori ale lui Evghenios Etolianul (Ianulis) către personalități ale vremii, printre care Ioan Cariofil (f. 404), Al. Mavrocordat (f. 407), Iordachi Cantacuzino (ff. 410 v.-411), Manuil Kastorianos (ff. 413 v.-414) și Radu, domn al Țării Românești (f. 418), probabil Radu Leon, domn între 1664 și 1669;
- ff. 419 v.-427 v., scrisori ale lui Gheorghe din Trapezunt¹⁰, majoritatea către același grămatic Panaioti, secretarul lui N. Mavrocordat, și către Constantin, grămatic al vistieriei;
- ff. 428-448, scrisori ale lui Anastasie Papavasiliopoulos din Ianina, dintre care către Dimitrie Cantemir una, cu versuri omagiale (f. 428), precum și ale altora, ca Iacov din Argos, Dimitrie Glykis, Markos Porphyropoulos, ieromonahul Hrisant (Notaras);
- ff. 452-506, scrisori de la diverși clerici și dascăli: Ignatie ieromonah (dintre care două către N. Mavrocordat ca mare dragoman), Metodie, Teofan, Gheorghe de la „Academia ecumenică“ de la Constantinopol, Macarie, mitropolitul Climent al Ianinei, Pangratie, Paisie episcop de Butrint, Agapios (Landos?), Constantin către dascălul de la școala din București Alexandru (Helladios?), Manasses Iliadis (f. 466 v.), Daniil, Iosif Mesiodax (f. 472 v.-473), Neofit Cavsocalivitul către Gavriil și Natanail Callonas și către mitropolitul Moldovei – apoi și un tratat de morală al aceluiași autor din 1743;
- ff. 508-509, Neofit în 1772 către Nichifor Theotokis;
- ff. 510-512, scrisori ale lui Neofit din 1772-1774;
- ff. 513-521, scrisoare a lui Evghenie Vulgaris către Ioan Gianet, 17 decembrie 1791;
- ff. 525 v.-526, scrisoare a lui Neofit către Nichifor Theotokis, de la Brașov, din august 1773;
- ff. 531 r.-v., scrisori ale lui Neofit;
- ff. 532-534, scrisoare a lui Nichifor Theotokis, 16 aprilie 1774, din Viena, urmată, până la f. 543, de altele ale aceluiași, ultima către „Musiu Raskovikios“ (Raškovič);
- ff. 548-572, tratat despre sfânta preoție;
- ff. 577-586, 587-589, 595-596, 597-600, scrisori ale lui Evghenie Vulgaris;
- ff. 601-607, către fostul patriarh ecumenic Chiril al V-lea, 29 ianuar 1759;
- ff. 609-615, scrisori către Hrisant, Gheorghe, Emanuil, Toma, Petru etc.;
- f. 617 r., către Nicolae Mavrocordat;
- f. 617 v. și urm., către Constantin Brâncoveanu;
- f. 633 r.-v., Ieremia Cacavela către Dimitrie Cantemir;
- ff. 634-662, scrisori de la ieromonahul Rafail Sugduris din 1721, Teoclit al Ni-comediei din 1737, Metodie Anthrakites din Ianina (f. 636), Atanasie din Ambelakia din 1747 și 1750, Balanos Vasilopoulos, Evghenios ierodiacon din Tesalonic 1754, Dimitrie Mihail de la Academia athonită, Nicolae „Bar-

kosin" (?) din Moshopolis și Kozani în anii 1743-1745, Nicodim din Drinopolis, două de la Matei Ghica, domn al Moldovei (f. 645), de la ieromonahii Damaschin și Chiril, trei de la Nicolae Karatzas, viitor domn al Țării Românești, din anii 1759 și 1765 (ff. 658-659), de la Antim ierodiacon, de la Panaiotis Palamas din 1783;

ff. 664-674 „Cea din suflet datorie a mea față de această frățescă salutare întru Hristos“;

ff. 680-681, către Constantin Brâncoveanu de la patriarhul Samuil al Alexandriei la 1 februarie 1695, apoi scrisori către marele grămatic Panaiotachi, către domnul Țării Românești din 1728, deci Nicolae Mavrocordat (ff. 682-683), către patriarhul Hrisant al Ierusalimului, către arhiepiscopul Pogoniani;

ff. 696-739, iarăși epistolarul lui Maximos Margounios, cu scrisori semnate de Gavriil Seviros ș.a., ca Petros Arkoudios, Hermodoros Lestarchos, Mihail Sophianos¹¹, din Padova, Roma etc.;

ff. 740-763, Neofit Cavesocalivitul către Panaiotis Palamas;

ff. 764-765 (incomplet), scrisoare a lui Neofit Cavesocalivitul către Nichifor Theotokis.

Ceea ce reiese din enumerarea de mai sus este că aproape jumătate din culegere se referă la anii 1740-1800, pe când textele din secolul XVI reprezintă 19%, scrisorile din anii 1670-1700 cam 15%, iar pentru primele decenii ale veacului XVIII tot vreo 20%. Doar un studiu amănunțit ar putea stabili câte sunt piesele inedite, dar ele par să formeze marea majoritate, mai bine cunoscută fiind doar corespondența lui Margounios și Seviros, umaniștii din mediul greco-venețian.

Pentru a aprecia mai exact interesul acestui miscelaneu, vom adăuga aici un inventar amănunțit al materialului cuprins în manuscrisul 0.351 (fost Blaj 7, din colecția Cipariu) aflat la Biblioteca Academiei, filiala Cluj, care poartă titlul general *Maximou Margouniou kai Alexandrou Maurokordatou epistolai kai tines tou hyiou autou Nikolaou Voevoda hegemonountos en Moldavias*. Precizarea finală sugerează că această culegere ar fi fost alcătuită în 1710, însă data recopierii, octombrie 1753, este notată la p. 220, către sfârșitul seriei scrisorilor lui Margounios. Acestea sunt în număr de 139 și în cu totul altă ordine decât în manuscrisul pe care l-am prezentat. Scrisorile lui Al. Mavrocordat sunt 150, față de 145 în manuscrisul nostru, fiind adresate aceluiași destinatar, deși cu unele diferențe neînsemnate. Ele se succed în următoarea ordine:

1, către un anonim; 2, către Dositei, patriarh al Ierusalimului (ff. 124 v.-125 v.); 3 către Iacov din Argos; 4-5, către același; 6, către patriarhul Gherasim al Alexandriei; 7-8, către Constantin; 9-10, către anonimi; 11, către Dositei al Ierusalimului (ff. 129 v.-133 r.); 12, 13, către Iacov; 14, către Spandonis; 15, 16, către Pavel; 17, către patriarhul ecumenic Calinic; 18, către Andronic; 19, către Balasios, mare skevofilax; 20, către Constantin Duca, domn al Moldovei (ff. 140 r.-141 r.); 21, către Dositei al Ierusalimului (ff. 141 r.-141 v.); 22, către Meletie, mitropolit de Naupaktos și Arta; 23, către Ioanichie, arhiepiscop de Sinai; 24, către un anonim; 25, către Constantin Duca voevod (f. 143 v.); 26, către același (ff. 144 r.-145 r.); 27, către Spandonis; 28, către Constantin Duca voevod (f. 147 r.); 29, către Andrei Likinios; 30, către Spandonis; 31,

către Mihail Cantacuzino; 32, către Constantin Cantacuzino (ff. 147 v.-148 r.); 33, către Balasios; 34, către Hurmuzis; 35, către Dimitrie Iulianò; 36, către un anonim; 37, către Andrei Likinios; 38, către Constantin Duca voevod (f. 150 v.); 39, către Dimitrie Iulianò; 40-41, către anonimi; 42, către Spandonis; 43, 44, către anonimi; 45, către Daniil, mitropolit de Anhiolos; 46, către Constantin Duca voevod (ff. 154 v.-155 r.); 47, către Calinic al II-lea, patriarh ecumenic (f. 155 r.-v.); 48, către Chiril, mitropolitul Kyzikului; 49, 50, către Hurmuzis; 51, către un anonim; 52, către Mihail Cantacuzino, protospătar al Ungrovlahiei (f. 157 r.); 53, către Constantin Cantacuzino (f. 157 r.-v.); 54, către fratele Ioan Mavrocordat; 55, către Constantin Duca voevod (ff. 158 v.-159 v.); 56, către Dositei al Ierusalimului; 57, către Constantin Duca voevod (f. 160 r.); 58, către Spandonis; 59, către Iacov; 60, către Dositei al Ierusalimului; 61, către același; 62, către Constantin Duca voevod (ff. 165 v.-167 r.); 63, către fratele Ioan; 64, către Constantin Cantacuzino (ff. 168 r.-169 r.); 65, către Constantin Duca voevod (f. 169 r.); 66, către Nicolae Costin, protospătar al Moldovlahiei (f. 169 r.-169 v.); 67, către medicul Pantaleon (Kaliarhis); 68, către un anonim; 69-72, către anonimi; 73, către Iacov; 74, către Constantin Duca voevod (f. 172 r.-v.); 75, către Dositei al Ierusalimului; 76, către Balasios; 77, către doctorul Ioan Comnen (ff. 177 v.-178 r.); 78, către Sevastos (Kymenites) (f. 178 r.-v.); 79, către Iacov; 80, către copii; 81, către Scarlat (Mavrocordat); 82, către Nicolae (Mavrocordat) (f. 181 r.); 83, către copii; 84, către Iacov; 85-86, către Nicolae Mavrocordat (ff. 182 v.-183 r.); 87, către un anonim; 88, către „toți”; 89, către Iacov; 90, către un anonim; 91, către Manuil Muselim; 92, către Constantin Cantacuzino (f. 188 r.-v.); 93, către copii; 94-95, către anonimi; 96, către Nicolae Mavrocordat, datată 1697 f. 191 r.); 97, către „cei din Constantinopol”; 98, către fii; 99, către copii; 100-101, către aceiași; 102, către Neofit de Filipopol; 103-104, către fii; 105, către „Ioan Constantin Basarab voevod, domn al Ungrovlahiei” (ff. 201 v.-202 r.); 106, către copii; 107, către dascălul Iacov; 108, către Sevastos (Kymenites) „katheghemonul frontistiriului” din București (ff. 202 v.-203 r.); 109-110, către anonimi; 111, către Ioan (Mavrocordat, frate); 112, către „deputații” (din Chios); 113, către Dimitrie; 114, către Gheorghe; 115, către un anonim; 116, către Ioan; 117, către dascălul Iacov; 118-121, către anonimi; 122, către dascălul Iacov; 123, către un „haghiorit”; 124, către un anonim; 125, către Hurmuzis; 126, către un anonim; 127, către copii; 128, către Nicolae Mavrocordat (ff. 215 r.-v.); 129, către un anonim; 130, către Nicolae Mavrocordat (ff. 216 v.-217 r.); 131, către copii; 132, către Sevastos dascălul (ff. 219 r.-221 r.); 133, către un anonim; 134, către Nicolae Mavrocordat (f. 222 r.-v.); 135, către copii; 136, către Dimitrie; 137-138, către anonimi; 139, către Hurmuzis; 140, către patriarhul Alexandriei; 141, către copii; 142, către Spandonis; 143, către Dimitrie; 144, către Gheorghe; 145, către același; 146, către un anonim; 147, către dascălul Iacov; 148, către un anonim; 149, către mitropolitul Dionisie al Castoriei; 150, către un anonim. Manuscrisul de la Cluj mai cuprinde (f. 244) și versurile închinat lui Nicolae Mavrocordat de către un ieromonah Partenie la 14 iunie 1730. Dintre destinatarii scrisorilor, atrag atenția Constantin Duca, domn al Moldovei, cu nu mai puțin de 11 scrisori, stolnicul Constantin Cantacuzino, cu patru scrisori, fratele acestuia Mihail, cu două, și, cu una singură, Brâncoveanu.

În același volum figurează și 30 de scrisori ale lui N. Mavrocordat („*Epistolai Ioannou Nikolaou Maurokordatou hegemonos Moldovlahias*“, ff. 371-422). E vorba de următoarele:

1 către Gherasim al Alexandriei, 20 noiembrie 1709; 2 către dascălul Iacov, 21 decembrie 1709; 3 către același, 10 mai 1710; 4 către un anonim, 20 ianuarie 1711; 5 către un anonim, 3 septembrie 1711; 6 către Ierotei, mitropolitul Dristrei, 17 octombrie 1711; 7 către același, fără dată; 8 către dascălul Iacov, decembrie 1711; 9 răspunsul acestuia, 20 decembrie 1711; 10 către Scarlat Mavrocordat, 20 noiembrie 1711; 11 către dascălul Iacov, 10 ianuarie 1712; 12 către același, 20 ianuarie 1712; 13 răspunsul acestuia, 10 februarie 1712; 14 către același, 10 februarie 1712; 15 către marele ecleziarh Hurmuzis, 13 februarie 1712; 16 către Hrisant, patriarh al Ierusalimului, 20 februarie 1712; 17 către Dimitrie, 23 aprilie 1712; 18 către Ierotei Comnen, 13 decembrie 1712; 19 către Gherasim al Alexandriei, 20 decembrie 1712; 20 către dascălul Iacov, 20 februarie 1713; 21 către popa Serafim dascălul, 20 septembrie 1713; 22 către același, 13 octombrie 1713; 23 către un anonim, 21 noiembrie 1713; 24 către dascălul Iacov, 1713, „pe drum, lângă Prut“; 25, răspunsul acestuia, fără dată; 26 către Gherasim al Alexandriei, 1 ianuarie 1714; 27 către dascălul Iacov, 1 ianuarie 1714; 28 către același, fără dată; 29, către același, 23 august 1714; 30, răspunsul lui Iacov, 30 august 1714.

Revenind acum la manuscrisul din colecția Iorga, interesul acestuia pentru alcătuirea unei viitoare ediții a corespondenței lui Nicolae Mavrocordat apare din enumerarea celor 71 de scrisori, în această ordine:

1 către Climent, mitropolitul Ianinei; 2 către Spandonis, „protekdikos“; 3-4 către anonimi; 5 către dascălul Iacov; 6-7 către anonimi; 8 către Iacov dascălul; 9 către Pahomie egumenul mănăstirii Mavromolu; 10 către Hrisant Notaras, mitropolit al Cezareei; 11 către dascălul Iacov; 12 către un arhiereu Auxentie (poate mitropolitul Sofiei); 13-14, către dascălul Iacov; 15 către Dimitrie; 16 către Cosma, mitropolit de Claudiopolis; 17-18 către Dimitrie; 19 către un anonim; 20 către Scarlat (Mavrocordat); 21 către același; 22 către Gherasim, patriarh al Alexandriei; 23 către dascălul Iacov; 24 către un anonim; 25 către Scarlat Mavrocordat; 26 către Ierotei, mitropolit al Dristrei; 27 către același; 28 către dascălul Iacov, 1 decembrie 1711; 29 către același; 30 către Scarlat Mavrocordat; 31-34 către Iacov dascălul; 35 către ecleziarhul Hurmuzis, 15 februarie 1712; 36 către Hrisant patriarhul Ierusalimului; 37 către Iacov dascălul; 38 către același; 39 către același; 40 către Spandonis; 41 către Dimitrie; 42-44 către anonimi; 45 către kyr Antonios; 46-47 către anonimi; 48 către Marcu dascălul (M. Porphyropoulos); 49 către Dimitrie; 50 către un anonim; 51 către Scarlat Mavrocordat; 52 către un anonim; 53 către Scarlat Mavrocordat; 54 către același; 55-56 către anonimi; 57 către Scarlat Mavrocordat; 58 către dascălul Iacov; 59 către un anonim; 60 către alt (?) anonim, 5 septembrie 1717; 61 către Dimitrie, 25 aprilie 1712; 62 către Ierotei, mitropolit al Dristrei; 63 către patriarhul Gherasim al Alexandriei, 20 decembrie 1712; 64 către popa kyr Serafim „loghiotatul“, 8 septembrie 1713; 65 către același, 15 octombrie 1713; 66 către un anonim, 11 noiembrie 1713; 67 către dascălul Iacov, 1713; 68 „întâmpinare“; 69 către patriarhul Alexandriei Gherasim; 70 către dascălul Iacov, 1 ianuarie 1714; 71 răspunsul acestuia.

Exemple de scrisori editate de Legrand, apoi reluate de Iorga: cele către Hurmuzis la 15 februarie 1712, către Dimitrie la 25 april 1712, către fostul patriarh Gherasim de Alexandria la 20 decembrie 1712, și către succesorul său Serafim la 8 septembrie și 15 octombrie 1713¹².

În afară de interesul de a descoperi texte încă necunoscute, mai există un motiv pentru care asemenea culegeri de scrisori merită cercetate cu luare aminte. Pe lângă scopul educativ pe care-l aveau, servind ca material didactic pentru deprinderea unui stil nobil, ele urmăreau și salvarea de la distrugere a unei arhive de valoare istorică. Primul copist lucra probabil cu originalele în față, după care transcrierea sa era reprodusă de mai mulți scribi, nu numai cu intenția de a oferi un model retoric, ci și pentru a apăra memoria, într-o vreme în care greșitățile îi lipsea aproape complet istoriografia. Spre deosebire de Occident, unde, între 1630 și 1670, se elaborează o estetică nouă, apreciind spontaneitatea și introducând firescul în epistolografie¹³, în spațiul postbizantin convențiile sociale continuă să reprime emoția. De aceea, scrisorile fanarioților pot fi citite și ca un roman epistolar: afectarea, prețiozitatea sunt indiciile statutului lor literar.

Note

1. Alexandru Lapedatu, **Scrisori alese**, ed. Ioan Opreș, Cluj, 1985, pp. 209-210.
2. Hurmuzaki, XIV, 3, București, 1936, p. VIII.
3. Despre împrejurările în care au fost transferate atât cărțile cele mai vechi și rare, cât și colecția de manuscrise a lui N. Iorga, vezi amintirile d-nei Valeria Costăchel (ms. în posesia mea), IV, p. 323.
4. „Un Caracaș, plin de foc și vervă“, își va aminti N. Iorga, **O viață de om așa cum a fost**, ed. Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, București, 1984, p. 171.
5. De la el au fost achiziționate în 1950 câteva manuscrise, majoritatea provenind de la N. Iorga (Gabriel Ștrempel, **Catalogul manuscriselor românești**, II, București, 1983, p. 275). Vezi și N. Iorga, **Correspondență**, I, ed. Ecaterina Vaum, București, 1984, p. 270-287.
6. București, 1988, p. 153, n. 387.
7. C. Litzica, **Catalogul manuscriselor grecești**, București, 1909, nr. 652, pp. 367-376. Cf. P. Enepekides, **Maximos Margounios an deutsche und italienische Humanisten**, „Jahrbuch der österreichischen byzantinische Gesellschaft“, X, 1961, pp. 93-415, publică 42 scrisori.
8. **Op. cit.**, nr. 683, p. 419.
9. La Radu Popescu, „Panaiot grămătic“, cf. **Cronicari munteni**, ed. M. Gregorian, I, București, 1961, p. 530.
10. Este acel Hypomenas despre care a scris Demostene Russo, **Studii istorice greco-române**, I, București, 1939.
11. Vezi Borje Knös, **L' Histoire de la littérature néo-grecque**, Uppsala, 1962, pp. 303, 322-323. Cf. Em. Legrand, **Notules d' histoire littéraire**, Paris (1890).
12. Hurmuzaki, XIV, 1, București, 1915, pp. 456, 461, 478-487, 540, 546.
13. Cf. „*Revue d' histoire littéraire de la France*“, 78, 6, 1978, actele unui colocviu pe tema „scrisorii în secolul al XVII-lea“.